

Krystian ZASADA

<https://orcid.org/0009-0004-5667-9507>

Misje pokojowe w Bośni i Hercegowinie oraz ich wpływ na procesy państwowotwórcze po konflikcie jugosłowiańskim

Streszczenie

Artykuł analizuje zaangażowanie społeczności międzynarodowej w konflikt w Bośni i Hercegowinie oraz w proces stabilizacji państwa po zawarciu porozumień z Dayton w 1995 r. Szczególną uwagę poświęcono ewolucji działań Organizacji Narodów Zjednoczonych, NATO oraz Unii Europejskiej, od tradycyjnych misji pokojowych UNPROFOR, przez zaangażowanie militarne Sojuszu Północnoatlantyckiego, aż po misje implementacyjne i stabilizacyjne IFOR i SFOR. Artykuł wskazuje na ograniczoną skuteczność klasycznych mechanizmów pokojowych ONZ w warunkach wojny domowej oraz czystek etnicznych, czego kulminacją były wydarzenia w Srebrenicy. Dopiero zdecydowana interwencja NATO w ramach operacji Deliberate Force doprowadziła do przerwania działań zbrojnych i stworzyła warunki do negocjacji pokojowych. Następnie misje IFOR i SFOR skoncentrowały się na rozbrojeniu stron konfliktu, kontroli stref rozdzielenia oraz wsparciu odbudowy struktur bezpieczeństwa i administracji cywilnej, przy istotnym udziale państw Europy Środkowo-Wschodniej, w tym Polski. Kolejnym etapem zaangażowania międzynarodowego było przejęcie odpowiedzialności za stabilizację Bośni i Hercegowiny przez Unię Europejską w ramach misji EUFOR Althea. Działania te obejmowały zarówno komponent wojskowy, jak i wsparcie reform instytucjonalnych, w szczególności w obszarze policji, sądownictwa i administracji publicznej. Pomimo osiągnięcia względnej stabilizacji bezpieczeństwa nie udało się jednak stworzyć w pełni sprawnych i zintegrowanych struktur państwowych. Misje pokojowe w Bośni i Hercegowinie zapobiegły wznowieniu pełnoskalowego konfliktu zbrojnego, lecz nie doprowadziły do trwałej integracji społeczeństwa ani do pełnej konsolidacji państwa. Funkcjonowanie BiH pozostaje w znacznym stopniu uzależnione od stałego zaangażowania społeczności międzynarodowej oraz perspektywy integracji z Unią Europejską i NATO.

Słowa kluczowe: Bałkany, Bośnia i Hercegowina, EUFOR Althea, IFOR, misje pokojowe, misje stabilizacyjne, NATO, ONZ, SFOR, Unia Europejska, UNPROFOR.

Wstęp

Porozumienia z Dayton, zawarte 21 listopada 1995 r., stworzyły kruchy kompromis w Bośni i Hercegowinie, pomiędzy Bośniakami, Chorwatami i Serbami.

Utrzymanie pokoju i stworzenie funkcjonującego państwa było wyjątkowo trudne w realiach niedawnego konfliktu, podczas którego doszło do najbardziej krwawych starć etnicznych w Europie od czasów zakończenia II wojny światowej. Odpowiedzialność za stabilność tego państwa spadła na międzynarodowe siły pokojowe, działające z ramienia ONZ, NATO, a później Unii Europejskiej. Wymagane były także liczne inicjatywy tworzące normy prawne oraz wspierające rozwój państwowości, umożliwiające wypracowanie warunków do koegzystencji różnych narodowości na terenie nowego państwa oraz uniknięcia ponownego konfliktu. Jednak skrajnie zdecentralizowany charakter BiH, sankcjonujący podziały etniczne, sprawiał, że było to wyjątkowo trudne zadanie, któremu musiały podołać siły pokojowe.

Geneza konfliktu etnicznego

Konflikty etniczne na obszarze bałkańskim mają swoje główne źródło w okresie wojen austriacko-tureckich, a następnie przybrały na sile w czasach proklamowanego w 1918 r. Królestwa Serbów, Chorwatów i Słowenów, przekształconego 3 października 1929 r. w Królestwo Jugosławii. Geneza idei powołania wspólnego państwa południowych Słowian wynikała ze słabości lokalnej ludności zamieszkującej Bałkany, będące obszarem dominacji Monarchii Habsburgów oraz Imperium Osmańskiego. Była to radykalnie nowa koncepcja w regionie zdominowanym przez podziały religijne. W XIX wieku zachodnie idee nacjonalizmu, oprócz jugosławizmu, przyniosły także powstanie narodowości, skupionych wokół tożsamości religijnych¹. Tworzyło to podstawy późniejszych sporów pomiędzy dążeniami niepodległościowymi i jednościowymi. Idea jugosłowiańska stosunkowo szybko zdobyła popularność w powstałym w 1815 r. Księstwie Serbii, a od roku 1882 Królestwie Serbii, gdzie ten rodzaj pansławizmu był postrzegany jako szansa na realizację interesów narodowych². Także zamieszkała przez znaczną serbską mniejszość Bośnia była jednym z punktów zapalnych Austro-Węgier, w odpowiedzi władze w Wiedniu represjonowały ideę serbskiego nacjonalizmu oraz jugosławizmu, wspierając podziały pomiędzy różnymi grupami. Realizację idei jugosłowiańskich przyniosła I wojna światowa. Pomimo początkowych sukcesów, w 1915 r. doszło do okupacji Królestwa Serbii. Trudne położenie zmusiło serbskie dowództwo do wycofania wojsk przez trudno dostępne albańskie góry ku wybrzeżom Morza Adriatyckiego, a później na wyspę Korfu. Wraz z żołnierzami, Serbię opuszczali również intelektualiści, elita polityczna oraz lud-

¹ W. Kiwior, *Wybrane aspekty sytuacji na Bałkanach po rozpadzie Socjalistycznej i Federacyjnej Republiki Jugosławii*, „Zeszyty Naukowe Ruchu Studenckiego” 2012, nr 2, s. 35.

² E. Znamierowska-Rakk, *Idea narodowa w konfrontacji z zamysłami wspólnotowymi. Przykład Jugosławii*, „Kwartalnik Historyczny” 2018, R. 125, nr 2, s. 557.

ność cywilna, a także król Piotr Karadziordziewić³. W tym okresie ukształtowało się bardziej skonkretyzowane stanowisko w sprawie idei Jugosławii. Już od 1915 r. funkcjonował w Londynie tzw. Komitet Jugosłowiański, powołany przez zwolenników idei utworzenia wspólnego państwa południowych Słowian⁴. W 1917 r. Chorwat Ante Trumbić i premier Serbii Nikola Pašić podpisali na wyspie Korfu deklarację o zjednoczeniu południowych Słowian w niezależnym królestwie pod panowaniem dynastii Karadziordziewićów. W listopadzie 1918 r., w warunkach dezintegracji Monarchii Austro-Węgierskiej, ustanowiono nowe państwo, które jednak już od samego początku spotkało się z krytyką wśród Chorwatów i Słowenów w związku z serbską dominacją w administracji państwowej wynikającej z centralistycznego ustroju państwa⁵. Liczne konflikty i podziały na tle etnicznym stanowiły pretekst dla zamachu stanu w 1929 r. króla Aleksandra I, zawieszającego system konstytucyjny w kraju⁶. Dokonano reformy administracyjnej kraju, ustanawiając Banoviny, jednostki administracyjne niepokrywające się z tradycyjnymi podziałami etnicznymi. Jednocześnie zdelegalizowano partie narodowe i regionalne. W wyniku narastającego kryzysu politycznego panujący monarcha zginął w zamachu terrorystycznym w 1934 r. Tron Królestwa Jugosławii przypadł nieletniemu synowi Aleksandra, Piotrowi II, jednakże faktyczną władzę sprawował krewny zamordowanego monarchy, książę Paweł Karadziordziewić. Złagodził on represje polityczne, a scena polityczna w późniejszych latach charakteryzowała się próbą znalezienia kompromisu z różnymi grupami etnicznymi, ustanawiając m.in. chorwacką Banovinę⁷. Nie okazało się to jednak skutecznym rozwiązaniem, co było widoczne po wyjątkowo dramatycznych wydarzeniach II wojny światowej, gdzie dążenia do neutralności okazały się niemożliwe, a następnie doszło do inwazji państw Osi zakończonej okupacją byłej Jugosławii. Ustanowiono Niepodległe Państwo Chorwackie pod rządami przywódcy ustaszy, Ante Pavelicia, obejmujące również tereny Bośni i Hercegowiny. Także miejscowi muzułmanie podejmowali się kolaboracji ze stroną niemiecką, działaniom tym towarzyszyły podejmowane przez ustaszy czystki etniczne ludności serbskiej, których liczba ofiar jest szacowana nawet do 1 miliona⁸. Siły komunistyczne pod przywództwem Josefa Broza Tito po zakończeniu II wojny światowej przejęły władzę w Jugosławii, podejmując działania mające zapewnić większą partycypację różnych narodowości, odchodząc od założeń przedwojennej państwo-

³ W. Hebda, *Serbska dominacja polityczna w pierwszej federacji narodów południowosłowiańskich (1918–1941) – zarys problematyki*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2014, t. 42, z. 2, s. 187.

⁴ E. Znamierowska-Rakk, *Idea narodowa...*, s. 559.

⁵ Ibidem, s. 563.

⁶ W. Hebda, *Serbska dominacja polityczna...*, s. 192.

⁷ Ibidem, s. 196.

⁸ I. Topolski, *Konflikt zbrojny w byłej Jugosławii jako przejaw braku tolerancji w Europie Środkowo-wschodniej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K. Politologia” 2001, z. 8, s. 30.

wości jugosłowiańskiej, co wywoływało oskarżenia Serbów o dyskryminację. W skład Federacyjnej Ludowej Republiki Jugosławii wchodziło sześć republik, Serbia ze stolicą w Belgradzie, Chorwacja w Zagrzebiu, Macedonia w Skopju, Bośnia i Hercegowina w Sarajewie oraz Czarnogóra ze stolicą w Titogradzie. Utworzenie republiki Bośni i Hercegowiny chwilowo zakończyło spór pomiędzy Chorwatami a Serbami w sprawie kontroli nad tym spornym regionem. W 1971 r. przypieczętowano oddzielenie BiH od dwóch pozostałych republik, uznając zamieszkujących Bośnię muzułmanów na odrębną narodowość⁹. Nowa konstytucja z 1974 r. położyła większy nacisk na decentralizację, zwiększając władzę republik związkowych kosztem władzy centralnej¹⁰. Poszerzono autonomię położonych w Serbii regionów, w większości albańskiego Kosowa i wieloetnicznej Wojwodiny. Wywołało to frustrację wielu Serbów, zwracając uwagę, że jednostki autonomiczne istnieją tylko na terenie Republiki Serbii, nie uwzględniając dążeń serbskiej mniejszości w Chorwacji i Bośni. Śmierć marszałka Tito w 1980 r. oraz brak przywódcy zdolnego kontynuować jego politykę doprowadziły do sytuacji, w której władza umacniała się w rękach lokalnych aparatów partyjnych, skupiających działaczy tej samej narodowości. Kluczową rolę w przyszłym rozpadzie Jugosławii odegrało odrodzenie narodowe w Serbii po objęciu władzy przez Slobodana Miloševicia, który w 1986 r. został przywódcą Związku Komunistów Serbii. W Kosowie narastał spór pomiędzy ludnością albańską a serbską, co wykorzystał Slobodan Milošević, przyjmując nacjonalistyczną retorykę¹¹. W Serbii uchwalono poprawkę do konstytucji, która zniósła autonomię Kosowa i Wojwodiny, co wywołało niepokój w innych republikach, zwłaszcza w Słowenii i Chorwacji¹². Jednocześnie kraj zmagał się z licznymi problemami gospodarczymi, takimi jak hiperinflacja sięgająca 2500% i wysokie bezrobocie. Wzmogło to tendencje separatystyczne. 27 marca 1990 r. w Bośni i Hercegowinie, na fali wzrostu nacjonalizmu, powstała Partia Akcji Demokratycznej (SDA), której liderem został Alija Izetbegović. 12 lipca 1990 r. zawiązano Serbską Partię Demokratyczną (SDS), w której kierownictwo objęli radykalni nacjonaści. Chorwaci swoją Chorwacką Unię Demokratyczną (HDZ) utworzyli w sierpniu tego samego roku. Narastały tendencje odśrodkowe w innych republikach, ludność serbska w Chorwacji ogłosiła autonomię w ramach sprzeciwu wobec zmian konstytucyjnych wprowadzonych przez rządzącą HDZ i nowego przywódcę kraju – Franjo Tudmana, a narastający spór doprowadził do pierwszych starć zbrojnych w marcu 1991 r. pomiędzy chorwackimi siłami policyjnymi a serbskimi oddziałami paramilitarnymi.

⁹ E. Bujwid-Kurek, *Dystrykt Brzko Bośni i Hercegowiny jako gwarant pokoju i bezpieczeństwa na Bałkanach Zachodnich*, [w:] *Europejska polityka bezpieczeństwa i integracji*, red. K. Budzowski, Kraków 2010, s. 212.

¹⁰ I. Topolski, *Konflikt zbrojny w byłej Jugosławii...*, s. 31.

¹¹ M. Korzeniewska-Wiszniewska, *Serbia pod rządami Slobodana Miloševicia*, Kraków 2008.

¹² M. Trawczyńska, *Geneza i konsekwencje konfliktu w Bośni i Hercegowinie w latach 1992–1995*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie. Zeszyty Studenckie” 2009, 2, s. 154.

23 grudnia 1990 r. odbyło się referendum niepodległościowe w Słowenii, a 19 maja 1991 r. w Chorwacji, w którym aż 94,17% głosujących opowiedziało się za niezależnym, niepodległym państwem¹³. 25 czerwca 1991 r. Słowenia i Chorwacja ogłosiły swoją niepodległość, co doprowadziło do wszczęcia działań zbrojnych przez wojska federalne. 25 września 1991 r. Rada Bezpieczeństwa ONZ przyjęła rezolucję nr 713, która wprowadziła całkowite embargo na dostawy broni do państwa jugosłowiańskiego. Sprzyjało to siłom serbskim, które miały wsparcie Jugosłowiańskiej Armii Ludowej (JAL) i kontrolowały jedną trzecią terytorium Chorwacji. 23 grudnia 1991 r. niepodległość Słowenii i Chorwacji została uznana przez Republikę Federalną Niemiec, co przyczyniło się do wzmocnienia tendencji odśrodkowych w Jugosławii¹⁴.

Zaangażowanie sił międzynarodowych w ramach konfliktu w Bośni i Hercegowinie

Już w 1991 r. ludność serbska obawiająca się niepodległości BiH i dominacji radykalnego islamu zaczęła tworzyć okręgi autonomiczne¹⁵. Na początku stycznia 1992 r. powołano Republikę Serbską Narodu Bośni i Hercegowiny. 3 marca 1992 r. Alija Izetbegović ogłosił niepodległość BiH po zbojkotowanym przez ludność serbską referendum niepodległościowym, w którym 99,43% głosujących, przy frekwencji 63,4 %, opowiedziało się za niepodległością kraju. Doprowadziło to do wzrostu napięć na tle etnicznym. 6 kwietnia 1992 r. państwa Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (EWG) uznały niepodległość BiH, a 7 kwietnia 1992 r. zrobiły to Stany Zjednoczone. W odpowiedzi na te decyzje proklamowano wkrótce niepodległość Republiki Serbskiej Bośni i Hercegowiny ze stolicą w Pale, której prezydentem został Radovan Karadžić, rozpoczęły się także pierwsze starcia pomiędzy siłami poszczególnych części składowych BiH¹⁶. Przewaga sił serbskich wynikała ze wsparcia armii jugosłowiańskiej, której oficerowie i żołnierze, za przyzwoleniem Slobodana Milosevica, dołączyli do oddolnych sił serbskich¹⁷. Siły Republiki Serbskiej były tworzone na podstawie jednostek obrony terytorialnej, lokalnej milicji oraz sił paramilitarnych. Jednak nie tylko Serbowie dążyli do konfrontacji. 8 kwietnia 1992 r. Liga Patriotyczna, paramilitarna organizacja mużłmańska, została włączona w skład sił zbrojnych nowego państwa. Także trze-

¹³ M. Korzeniewska-Wiszniewska, *Serbia pod rządami...*, s. 90.

¹⁴ Ibidem, s. 131

¹⁵ D. Wybranowski, *Armia Republiki Serbskiej w Bośni (1992–1995) – geneza, struktura i pierwsze lata istnienia*, [w:] *Bałkany Zachodnie między przeszłością a przyszłością*, red. P. Chmielewski, S. Szczesio, Łódź 2013, s. 155.

¹⁶ A. Krzak, *15 lat po Dayton*, [w:] *Przeszłość – Teraźniejszość – Perspektywy. Studia i szkice. Bałkany na przełomie XX/XXI wieku*, t. 1, red. P. Chmielewski, S. Szczesio, Łódź 2011, s. 28.

¹⁷ D. Wybranowski, *Armia Republiki Serbskiej...*, s. 157.

cia strona konfliktu, Chorwaci, prowadzili działania militarne. W ciągu kilku miesięcy Serbowie kontrolowali 70% powierzchni kraju oraz rozpoczęli ostrzał stolicy, Sarajewa¹⁸. Jeszcze przed samym rozpoczęciem konfliktu na terenie BiH stacjonowały siły UNPROFOR, początkowo powołane w lutym 1992 r. na podstawie rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ o nr 743. Miały one zostać wysłane do Chorwacji w celu przestrzegania rozejmu pomiędzy Chorwatami a armią jugosłowiańską. W realiach narastających napięć zdecydowano wówczas, by komponenty misji znalazły się w BiH, kwatera główna sił pokojowych w Sarajewie, a baza logistyczna w Banja Luce. Natomiast w Belgradzie i Zagrzebiu miały działać biura łącznikowe misji¹⁹. Decyzja o umieszczeniu kwatery w Sarajewie wywoływała kontrowersje ze względu na odległość od głównych obszarów walk, jednak starcia zbrojne dotarły stosunkowo szybko do miasta. Siły ONZ, mające głównie charakter monitorujący i rozjemczy, starały się zachować neutralność, co wynikało z założeń misji pokojowych, których formuła została wypracowana w okresie zimnej wojny. Jednocześnie jednostki ONZ były stosunkowo nieliczne, dysponując ponad 1 tys. żołnierzy w lipcu 1992 r. Zasady misji pokojowych okazały się nieskuteczne już na samym początku konfliktu. Ludność Sarajewa miała coraz większe problemy z zaopatrzeniem, konieczne stało się kontrolowanie lotniska, w celu możliwości utworzenia mostu powietrznego²⁰. Po uzyskaniu kontroli nad tym obiektem rozpoczęto koordynowaną przez Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (UNHCR) misję humanitarną, która w latach 1992–1996 dostarczyła do Sarajewa ponad 160 tys. ton żywności, lekarstw i innych potrzebnych środków. Dużym problemem w dostarczaniu pomocy humanitarnej były trwające walki, także w pobliżu lotniska. Konieczne było zwiększenie liczebności sił ONZ w celu zabezpieczenia dostaw tej pomocy. W latach 1992–1995 UNHCR koordynował masową operację logistyczną także poza terenami Sarajewa, podczas której dostarczono około 950 tys. ton dostaw humanitarnych w różne miejsca BiH²¹. W tym samym okresie, 30 maja 1992 r., Rada Bezpieczeństwa ONZ nałożyła sankcje na Jugosławię, które zakazały wszelkiego handlu z tym państwem, jak również wprowadzono strefę zakazu lotów. Ze względu na brak odpowiednich sił w ramach tradycyjnych misji pokojowych ONZ do kontrolowania przestrzegania nowego embarga wyznaczono siły Paktu Północnoatlantyckiego, których okręty działały w ramach operacji „Maritime Monitor”²². NATO rozpoczęło także monitorowanie przestrzeni powietrznej w ramach

¹⁸ W. Kiwior, *Wybrane aspekty sytuacji...*, s. 39.

¹⁹ S. Szczesio, *Rola sił pokojowych ONZ w wojnie w Bośni i Hercegowinie (1992–1995)*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica” 2018, t. 101, s. 194.

²⁰ Ibidem, s. 195.

²¹ Ibidem, s. 197.

²² M. Smolarek, *Udział Wojska Polskiego w operacjach pokojowych na Bałkanach*, [w:] *Międzynarodowe operacje pokojowe i stabilizacyjne w polskiej polityce bezpieczeństwa w XX i XXI wieku*, red. D. Kozerański, Warszawa 2016, s. 123.

operacji „Sky Monitor”. Były to przełomowe działania w ramach Sojuszu Północnoatlantyckiego, który z organizacji o charakterze defensywnym stał się siłą zdolną do prowadzenia działań poza granicami swojego obszaru. Liczne kontrowersje wzbudzał jednak fakt szczególnego zaangażowania ówczesnych władz Stanów Zjednoczonych nieukrywających wrogości wobec Jugosławii i strony serbskiej. Przejawem tego była idea „Lift and Strike” propagowana przez administrację Prezydenta Stanów Zjednoczonych Billa Clintona, zakładająca zniesienie sankcji i jawne opowiedzenie się po stronie bośniackiej. Zdecydowany sprzeciw europejskich partnerów uniemożliwił podjęcie bardziej agresywnej polityki. Jednak wciąż były konieczne bardziej zdecydowane działania w kwestii przestrzegania embarga oraz ograniczenia działań serbskich sił powietrznych, samoloty działające w ramach operacji „Sky Monitor” mogły jedynie monitorować strefę powietrzną BiH. 12 kwietnia 1993 r. rozpoczęto operację „Deny Flight” przestrzegającą zakazu lotów i tworzącą parasol ochronny dla sił ONZ²³. Główną przeszkodą w realizacji tej misji był skomplikowany łańcuch dowodzenia utrudniający większe zaangażowanie militarne sił powietrznych, gdzie dowódcy jednostek UNPROFOR zgłaszali zapotrzebowanie na wsparcie lotnicze, które następnie było przekazywane dowódcy sił pokojowych, a po analizie przekazywano wnioski do Sekretarza Generalnego ONZ, podejmującego ostateczną decyzję²⁴. Zwracano również uwagę na rozbieżność w zaangażowaniu militarnym państw członkowskich NATO. 12 państw NATO przekazało w ramach misji 239 samolotów, a personel wynosił 4,5 tys. ludzi. Połowa maszyn należała jednak do sił powietrznych Stanów Zjednoczonych, które wykonywały większość działań. Podobne przeobrażenia przeszły siły morskie przestrzegające embarga. Nowa operacja, „Maritime Guard” upoważniła NATO do użycia siły i obejmowała zatrzymywanie, inspekcję i zmianę kierunku statków płynących do byłej Jugosławii. Już w 1993 r. została zastąpiona wspólną misją „Sharp Guard” koordynującą siły NATO i Unii Zachodnioeuropejskiej, która prowadziła analogiczne działania w ramach operacji „Sharp Vigilance”. Podobnie jak w misji „Deny Flight”, szczególnym zaangażowaniem wykazywały się Stany Zjednoczone. Nie powstrzymało to eskalacji konfliktu zbrojnego, ponieważ siły serbskie i federacyjne posiadały przewagę zbrojną nad nowo powstałymi republikami. Eskalowały także starcia pomiędzy Bośniakami i Chorwatami. Także przemysł broni oraz wsparcie najemników przybierały znaczną skalę. Pomiędzy kwietniem 1992 r. a kwietniem 1994 r. dostarczono Chorwatom broń o wartości 660 milionów dolarów, Serbom o wartości 476 milionów, a Muzułmanom 162 milionów²⁵. Jednak inicjatywę operacyjną w tym okresie posiadały głównie siły serbskie, utrudniając dostarczenie

²³ Ibidem.

²⁴ K. Miller, *Deny Flight and deliberate force: an effective use of airpower?*, Fort Leavenworth 1997, s. 45–47.

²⁵ M. Waldenberg, *Rozbicie Jugosławii. Jugosłowiańskie lustro międzynarodowej polityki*, Warszawa 2005, s. 171.

pomocy humanitarnej do muzułmańskich enklaw, czemu próbowano zaradzić przy wykorzystaniu rzutów powietrznych. Ówczesny dowódca UNPROFOR, gen. Philip Morrillon, przyjechał z transportami pomocy humanitarnej do Srebrenicy²⁶. Nie powstrzymało to serbskich działań dążących do opanowania enklawy. W konsekwencji społeczność międzynarodowa utworzyła strefy bezpieczeństwa w 1993 r. mające charakter zdemilitaryzowany. Utworzono sześć takich obszarów obejmujących zasięgiem Srebrenicę, Tuzłę, Żepę, Goražde, Bihac oraz Sarajewo. Zostały one objęte specjalnym nadzorem sił UNPROFOR. Dopuszczono użycie siły w przypadku ataku na strefy bezpieczeństwa lub powstrzymania transportów z pomocą. Założenia te okazały się w znacznym stopniu nieskuteczne, w wyniku wykorzystania ich przez siły muzułmańskie do ataków na Serbów, co prowokowało często serbski ostrzał artyleryjski²⁷. W 1994 r. doszło do znaczących zmian w sytuacji Bośniaków. 5 lutego w wyniku upadku pocisku moździerzowego doszło do masakry na placu targowym Markale w Sarajewie. Odpowiedzialność za to wydarzenie do dzisiaj budzi spory, jednak oskarżenia spadły głównie na stronę serbską. Doszło także do pogorszenia położenia Serbów po wspieranym przez Stany Zjednoczone porozumieniu pomiędzy Bośniakami i Chorwatami, które zakończyło starcia zbrojne, jednocześnie muzułmańskie wojska coraz bardziej się profesjonalizowały, doprowadzając do intensyfikacji walk²⁸. 28 lutego 1994 r. doszło do pierwszych bojowych działań w ramach misji „Deny Flight” – 2 amerykańskie F-16 zaatakowały serbskie maszyny, które dokonały wcześniej bombardowania fabryk amunicji sił bośniackich. W odpowiedzi strącono 5 serbskich samolotów. Także siły pokojowe w ramach UNPROFOR zaangażowały się w działania lądowe w reakcji na intensywne serbskie ataki wokół strefy Goražde, gdzie Serbowie dążyli do opanowania miasta, a w starciach zbrojnych zostali ranni żołnierze sił pokojowych. Samoloty F-16 należące do sił powietrznych Stanów Zjednoczonych uderzyły w serbski punkt dowodzenia i pojazdy pancerne. Nie przyczyniło się to do powstrzymania działań serbskich, co wymusiło na NATO kolejne ataki lotnicze²⁹. Ostatecznie udało się osiągnąć porozumienie powstrzymujące atak sił Ratko Mladica, jednak uwydatniło to nieskuteczność dotychczasowej strategii sił międzynarodowych. Po kilku miesiącach doszło do kryzysu wokół innej strefy bezpieczeństwa – w Bihacu. Siły powietrzne NATO ponownie podjęły ataki lotnicze, co skutkowało wzięciem przez Serbów przedstawicieli sił pokojowych jako zakładników³⁰. Sytuacja w kraju coraz bardziej eskalowała, co przyczyniło się do ostatecznego zakończenia konfliktu

²⁶ S. Szczesio, *Rola sił pokojowych ONZ...*, s. 199.

²⁷ Ibidem, s. 172.

²⁸ M. Bjarnason, *The War and War-Games in Bosnia and Herzegovina from 1992 to 1995*, North Charleston 2007, s. 43.

²⁹ S. Szczesio, *Rola sił pokojowych ONZ...*, s. 200.

³⁰ M. Beale, *Bombs over Bosnia The Role of Airpower in Bosnia-Herzegovina*, Maxwell Air Force Base 1997, s. 27–29.

w 1995 r. W znacznym stopniu wynikało to ze zmiany polityki społeczności międzynarodowej sfrustrowanej brakiem postępów w rozmowach pokojowych w BiH oraz postępującej brutalizacji konfliktu. Po czteromiesięcznym rozejmie, w maju 1995 r. siły serbskie wznowiły działania wojenne, a w wyniku ataków na miasto Tuzla zginęło 70 osób, wywołując reakcje w postaci nalotów NATO na cele w Pale. Serbowie zaczęli brać obserwatorów, a także żołnierzy sił pokojowych, jako zakładników, wykorzystując ich często jako żywe tarcze do ochrony infrastruktury. Ostatecznie po długich negocjacjach rozpoczęto zwalnianie zakładników, jednak uwydatniło to słabość sił UNPROFOR, które były lekko uzbrojone i nieprzygotowane do bardziej poważnych działań zbrojnych. W wyniku francuskiej inicjatywy, w czerwcu 1995 r. powołano wielonarodowe siły szybkiego reagowania składające się głównie z żołnierzy brytyjskich i francuskich, które miały wzmocnić militarnie siły ONZ³¹. Nie powstrzymało to jednak największej zbrodni w Europie po II wojnie światowej dokonanej w Srebrenicy, gdzie stacjonujący żołnierze holenderscy nie stawiali oporu siłom Ratko Mladicia. Wbrew późniejszym licznym oskarżeniom w stosunku do dowódcy Holendrów, Thoma Karremansa, trzeba stwierdzić, że wojska holenderskie były nieliczne w porównaniu do serbskich, a także gorzej uzbrojone. Obowiązujące wtedy jeszcze przepisy krępowały działania sił ONZ, także wezwania o pomoc ze strony Holendrów były ignorowane. Ratko Mladic obiecywał dodatkowo holenderskiemu dowódcy, że Bośniacy zostaną tylko ewakuowani, co mogło nakłonić go do unikania konfrontacji. Deklarowana przez Serbów ewakuacja ludności bośniackiej zakończyła się masowymi egzekucjami lokalnych mężczyzn, a liczbę ofiar szacowano na 7 tys.³² Wydarzenia te doprowadziły do podjęcia działań zbrojnych mających na celu zakończenie konfliktu, ostateczną decyzję podjęto po drugiej masakrze w Markale, 28 sierpnia 1995 r., gdzie zginęło 38 osób, tutaj także odpowiedzialność za atak budziła liczne spory³³. Panowała jednak powszechna narracja o winie Serbów, dając pretekst do rozpoczęcia operacji lotniczej reagowania kryzysowego „Deliberate Force”, mającej zmusić Serbów do negocjacji. Państwa NATO domagały się wycofania ciężkiego sprzętu z okolic Sarajewa i rozpoczęcia rozmów pokojowych. Ataki skupiły się początkowo głównie na obronie przeciwlotniczej sił serbskich oraz systemach radarowych, a następnie były wspierane przez ostrzał artyleryjski sił szybkiego reagowania³⁴. Wobec braku postępów naloty skupiły się na składach amunicji i węzłach komunikacyjnych, zmuszając stronę serbską do zaprzestania walk 20 września. Negocjacje pokojowe zostały zakończone porozumieniem z Dayton, a następnie formalnie podpisane w Paryżu 14 grudnia 1995 r. Po zakończeniu walk Rada Bezpieczeństwa ONZ przy-

³¹ S. Szczesio, *Rola sił pokojowych ONZ...* s. 203.

³² W. Kiwior, *Wybrane aspekty sytuacji...*, s. 40.

³³ K. Miller, *Deny Flight...*, s. 49.

³⁴ R. Sargent, *Deliberate Force Targeting*, [w:] *Deliberate Force A Case Study in Effective Air Campaigning*, red. R. Owen, Maxwell Air Force Base 2000, s. 287–288.

znała NATO mandat w celu stabilizacji sytuacji w Bośni i Hercegowinie oraz realizacji porozumień pokojowych z Dayton. Wykonywano te zadania w ramach misji „Joint Endeavour” i sił implementacyjnych IFOR, składających się początkowo głównie z niedawnych sił szybkiego reagowania. Konflikt w Bośni uwydatnił słabość dotychczasowych rozwiązań w ramach tradycyjnie rozumianych misji pokojowych.

Zaangażowanie społeczności międzynarodowej w BiH we współpracy z IFOR

Porozumienie z Dayton przyniosło zakończenie brutalnego konfliktu, jednak nie zadowalało żadnej ze stron, wymuszając koegzystencję we wspólnym państwie. Dziesięciopunktowe porozumienie ramowe zakładało m.in. poszanowanie wzajemnej suwerenności pomiędzy Republiką Serbską a Federacją Bośni i Hercegowiny, demilitaryzację i przeprowadzenie wolnych wyborów³⁵. Było to wyjątkowo trudne po latach wojny i czystek etnicznych, dlatego odpowiedzialność za stabilizację regionu spadła na społeczność międzynarodową. Początkowo to zadanie w znacznym stopniu realizowało NATO poprzez misję IFOR zastępującą UNPROFOR. Zadania sił NATO dotyczyły głównie aspektów wojskowych, takich jak przestrzeganie zawieszenia broni i wycofania wojsk walczących stron do ustalonych granic, przejęcie ciężkiego uzbrojenia, pomoc w wycofaniu sił UNPROFOR nieuczestniczących w misji i kontrolę strefy powietrznej nad BiH³⁶. Siły IFOR miały także działać na rzecz zapewnienia warunków do odbudowy społecznej i ekonomicznej, kooperując z innymi organizacjami międzynarodowymi. Siły nатовskie liczyły w momencie rozpoczęcia misji 55 tys. żołnierzy z 32 państw z czego największy kontyngent, amerykański, liczył 20 tys. żołnierzy. Siły IFOR były podzielone na komponenty morski, powietrzny i lądowy. Siły lądowe były podzielone na trzy dywizje wielonarodowe, francuską, brytyjską i amerykańską. Decyzję w ramach misji podejmowała Rada Północnoatlantycka, dowódcą wojskowym był Naczelny Dowódca Sojusznicy w Europie (SACEUR), amerykański gen. George Joulwan³⁷. Realne dowództwo w ramach misji sprawował jednak admirał amerykańskiej marynarki wojennej, Leighton W. Smith, Naczelny Dowódca Sił Sprzymierzonych Południowej Europy, dowodzący wcześniej operacją „Deny Flight” i „Deliberate Force”. Został wkrótce zastąpiony przez amerykańskiego admirała Josepha Lopeza. Kwatera główna sił IFOR znajdowała się w Neapolu i Sarajewie. Był to kluczowy aspekt w ewolucji Paktu Północnoatlan-

³⁵ *The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*, <https://www.ohr.int/dayton-peace-agreement/> [dostęp: 12.11.2024].

³⁶ L. Wentz, *Bosnia – Setting the stage*, [w:] *Lesson from bosnia: The IFOR experience*, red. L. Wentz, Forest Grove 2002, s. 26.

³⁷ *Ibidem*, s. 26–27.

tyckiego, podejmującego po raz pierwszy misję pokojową i działającego na tak dużą skalę poza terytorium państw członkowskich. Jednak najważniejszym aspektem IFOR było zapoczątkowanie głębszej współpracy z państwami Europy Środkowo-Wschodniej – jak Polska czy Federacja Rosyjska – w ramach Programu Partnerstwa dla Pokoju³⁸. Stanowiło to także szansę na dostosowanie sił zbrojnych tych państw do standardów zachodnich, uczestnicząc we wspólnych działaniach, państwa spoza Paktu uczestniczyły także w konsultacjach w Kwaterze Głównej NATO w Brukseli. Podstawą polskiego kontyngentu był batalion powietrzno-desantowy (POLBAT), który wszedł wówczas w skład wielonarodowej Brygady Nordycko-Polskiej (NORDPOLBDE) podlegającej dowództwu amerykańskiemu³⁹. Do głównych zadań polskiego kontyngentu należało: nadzorowanie strefy rozdzielania, patrolowanie rejonów odpowiedzialności, zapewnienie siłom pokojowym możliwości przemieszczania się, utrzymywanie punktów kontrolnych na głównych drogach prowadzących do strefy rozdzielania, kontrola broni i sprzętu wojsk stron konfliktu. Prowadzono także działalność humanitarną. Działania misji IFOR dotyczyły również aspektów cywilnych realizowanych w ramach komórek CIMIC, które skupiały się na badaniach nastrojów ludności, rozminowywaniu terenu i odbudowie infrastruktury, a także wspieraniu lokalnej administracji oraz na działalności łącznikowej. Inżynierowie działający w ramach misji IFOR byli odpowiedzialni za odbudowę ponad 50% uszkodzonych dróg w kraju, a także 60 mostów⁴⁰. Angażowano się również w przywracanie dostaw energii, odbudowę szkół i szpitali. Prowadzono także szkolenia uświadamiające ludność cywilną w kwestii min. NATO zatrudniło także licznych specjalistów w dziedzinach: prawa, edukacji, transportu publicznego, zdrowia publicznego i innych dziedzinach. Aspekt cywilny był jednak realizowany głównie przez inne agendy i organizacje, gdzie siły IFOR zapewniały zakwaterowanie, ewakuację, pomoc transportową, a także informację o stanie bezpieczeństwa na danych obszarach. Szczególnie ważne było wsparcie dla OBWE i UNMBIH, w planowanych na 1996 r. wyborach prezydenckich i parlamentarnych. Jednak wybory samorządowe musiały zostać przełożone ze względu na manipulacje Serbów na listach wyborczych. OBWE miała opracować program wyborów w 1996 r., przygotować je, przeprowadzić, kontrolować i nadzorować wszystkie etapy procesu wyborczego. W tym celu powołano Tymczasową Komisję Wyborczą. Zajmowała się ona rejestracją wyborców, partii politycznych oraz zagwarantowaniem uczciwej kampanii wyborczej⁴¹, pomimo sytuacji spornych, takich jak próba wpłynięcia na wynik wyborczy poprzez rejestrację wyborców poszczególnych narodowości na

³⁸ Ł. Jureńczyk, *Iluzoryczne partnerstwo NATO–Rosja w okresie kryzysu i budowy mocarstwowości Federacji Rosyjskiej*, „Świat Idei i Polityki” 2015, t. 14, s. 191–192.

³⁹ M. Smolarek, *Udział Wojska Polskiego...*, s. 124.

⁴⁰ L. Wentz, *Bosnia – Setting...*, s. 31.

⁴¹ S. Gavrić, D. Banović, M. Barreiro, *The political system of Bosnia and Herzegovina institutions – actors – processes*, Sarajewo 2013, s. 64.

terenach niezamieszkiwanych przez nich wcześniej na danym obszarze. Ostatecznie wybory zostały uznane za praworządne i wiążące. Inne aspekty działań OBWE koncentrowały się na ochronie praw człowieka. Miało być to realizowane poprzez Rzeczników Praw Człowieka oraz Izbę Praw Człowieka BiH. Misja ONZ uzupełniała te działania, na terenie kraju funkcjonowały Międzynarodowe Policyjne Siły Zadaniowe (IPTF), działające w ramach UNMBIH i mające na celu reformę sił policyjnych⁴². Była to istotna kwestia ze względu na brak ogólnokrajowych wieloetnicznych sił policyjnych – liczące ponad 44 000 funkcjonariuszy siły porządkowe były jednostkami paramilitarnymi niezdolnymi do działania w czasie pokoju. Siły IPTF stanowił pewne zastąpienie ich w roli sił porządkowych, umożliwiając powrót uchodźców, jednocześnie wspomagając inne agendy, jak UNHCR, które koordynowały kwestie uchodźcze. IPTF współpracował z personelem prawniczym programu Judicial System Assessment Programme (JSAP), monitorującym system sądowniczy w kraju. W ramach UNMBIH działały także m.in. UNMACBiH, zajmujący się rozminowaniem terenu, oraz UNDP – program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju skupiający się w tym okresie na projektach infrastrukturalnych, a w następnych latach na tworzeniu miejsc pracy. Innym ważnym zadaniem IFOR i sił porządkowych było poszukiwanie zbrodniarzy wojennych na wnioski Trybunału Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii, powołanego jeszcze w 1993 r. na mocy rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ⁴³. Pomimo sukcesu w przeprowadzeniu wyborów i względnej stabilizacji, kraj był daleki od sprawnego funkcjonowania i ustanowienia systemu, który zapewniałby koegzystencję różnych narodowości. Szczególnie problematyczna w pierwszym okresie misji była kwestia demilitaryzacji napotykaląca opór Serbów wynikający z kontroli uzbrojenia. Dążono do przejęcia przez siły NATO ciężkiego uzbrojenia w postaci artylerii i czołgów co doprowadziło do poważnego kryzysu politycznego w 1996 r. Istniało także poważne zagrożenie wynikające z ryzyka islamskiego ekstremizmu, w okresie wojny na teren Bośni przeniknęło wielu członków islamskich organizacji terrorystycznych, takich jak np. Al-Kaida.

Działania społeczności międzynarodowej we współpracy z SFOR w BiH

Ryzyko ponownego wybuchu konfliktu zostało oddalone, a misję IFOR uznano w dużym stopniu za sukces, jednak wciąż konieczne było poważne zaangażowanie w ramach misji pokojowych. Rada Północnoatlantycka powołała siły

⁴² P. Sokołowska, *Bilans działalności misji policyjnej Unii Europejskiej w Bośni i Hercegowinie*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2019, t. 4, s. 111–112.

⁴³ R. Śliwa, *Międzynarodowy trybunał ds. ścigania osób odpowiedzialnych za poważne łamanie międzynarodowych praw człowieka na terytorium byłej Jugosławii począwszy od 1991 r.*, [w:] *Balkany u progu zjednoczonej Europy*, red. P. Czubik, Kraków 2008, s. 101.

SFOR, opierające się prawnie na VII rozdziale Karty Narodów Zjednoczonych, co sprawiało, że siły NATO utrzymały podobne postanowienia w kwestii użycia siły. Utrzymano także podobny do misji IFOR łańcuch dowodzenia i decyzyjności. Nowa misja nie skupiała się na implementacji pokoju, tylko jego stabilizacji. Nie zmieniło to znacząco głównych założeń sił pokojowych, które miały zapobiegać wznowieniu działań wojennych, promować warunki do rozwoju procesu pokojowego i zapewniać wsparcie dla organizacji i agend cywilnych. Siły SFOR liczyły 32 tys. żołnierzy, prawie o połowę mniej niż siły poprzedniej misji, angażując żołnierzy i pracowników z 20 państw⁴⁴. W przeciwieństwie do misji IFOR, w której także występowały komponenty cywilne, jednak ustępujące zadaniom typowo wojskowym, SFOR położył na nie dużo większy nacisk, utrzymując jednocześnie pewien rozdział obowiązków z innymi agendami prowadzącymi działania o charakterze państwowotwórczym. Misja kontrolowała rozbrojenie i redukcję ciężkiej broni oraz wspierała siły IPTF w przywracaniu porządku, także szczególnie ważne były zadania dotyczące powrotu uchodźców do domów, zapewnienie im ochrony oraz tworzenie strefy bez jakiegokolwiek broni. Polski kontyngent o liczebności około 500 żołnierzy wykonywał zadania mandatowe w ramach NORDPOLBDE⁴⁵. Pomimo zażegnania ryzyka konfliktu zbrojnego sytuacja wciąż była napięta, poważnym wyzwaniem był także fakt nielegalnego posiadania broni przez ludność cywilną, czemu próbowały zaradzić siły SFOR, zmagając się ze sporadycznymi aktami przemocy. Dotyczyło to szczególnie spornego dystryktu Brcko, obszaru o skomplikowanej strukturze etnicznej, gdzie dochodziło do ataków na powracających uchodźców, których szczególnie dopuszczała się ludność serbska⁴⁶. Ten sporny region był pod kontrolą społeczności międzynarodowej, których reprezentantem był przedstawiciel OBWE. Według porozumień z Dayton okręg Brcko miał zostać podzielony pomiędzy oba podmioty BiH, jednak porozumienie okazało się niemożliwe. Problem z powrotem uchodźców był częsty także w innych regionach kraju, a siły SFOR zazwyczaj były bezradne w stosunku do wybuchających zamieszek. Dlatego w ramach misji powołano MSU, wielonarodową policyjną jednostkę specjalną służącą do walki z zamieszkami i mającą reagować w sytuacji, kiedy lokalne siły porządkowe nie były zdolne do zaprowadzenia spokoju. Jednak wysiłki te nie przyniosły oczekiwanych rezultatów i do dnia dzisiejszego większość uchodźców nie powróciła do miejsca zamieszkania, sprawiając, że BiH pozostała w większości państwem podzielonym etnicznie. Wynikało to m.in. z postaw lokalnych mediów, szczególnie serbskich, wykorzystujących polaryzację społeczną i mobilizujących ludzi do oporu wobec powracających uchodźców. Kwestia kontroli mediów była głównym obiektem

⁴⁴ R. Baumann, G. Gawrych, W. Kretchik, *Armed Peacekeepers in Bosnia*, Fort Leavenworth 2004, s. 124.

⁴⁵ M. Smolarek, *Udział Wojska Polskiego...*, s. 126.

⁴⁶ P. Cody, *Bosnia-Herzegovina: the U.S. Army's role in peace enforcement operations 1995–2004*, Waszyngton 2005, s. 34.

krzysu politycznego w BiH, w którym ścierały się lokalne władze oraz administracja międzynarodowa. Niedługo po porozumieniu z Dayton powołano Radę ds. Implementacji Pokoju (PIC) składającą się 55 państw i organizacji nadzorujących proces pokojowy, której organem wykonawczym jest Rada Zarządzająca⁴⁷. Aktywność rady przejawiała się przy wyborze Wysokiego Przedstawiciela dla BiH, tradycyjnie wybieranego z państw Unii Europejskiej i stojącego on na czele Biura Wysokiego Przedstawiciela (OHR). Jednak przy braku kooperacji ze strony Republiki Serbskiej, Rada PIC podjęła decyzję o przyznaniu Wysokiemu Przedstawicielowi uprawnień do wstrzymania transmisji, decyzja podjęta przez Wysokiego Przedstawiciela została zrealizowana przez siły SFOR⁴⁸. W konsekwencji tych wydarzeń Rada w grudniu 1997 r. podczas konferencji w Bonn zdecydowała o rozszerzeniu kompetencji Wysokiego Przedstawiciela w postaci umożliwienia usuwania mu ze stanowisk urzędników publicznych oraz wprowadzania ustaw bez zgody parlamentu⁴⁹, ustanawiając go jednym z ważniejszych postaci w życiu politycznym kraju. Na podstawie nowych uprawnień Wysoki Przedstawiciel rozwiązał parlament Republiki Serbskiej w 1998 r. oraz zdymisjonował jej Prezydenta w 1999 r.⁵⁰ Narzucił także symbole narodowe Bośni i Hercegowiny, a w latach 1996–2007 wprowadził 112 ustaw bez zgody parlamentu, jednocześnie ciesząc się immunitetem, zwalniającym go z odpowiedzialności. Tak duży wpływ na życie polityczne kraju budzi słuszne zarzuty o suwerenność państwa i poszanowanie zasad demokratycznych. Równocześnie zaangażowanie w ramach SFOR wiązało się z coraz większymi kontrowersjami. Mandat misji kończył się w 1998 r., jednak kraj wciąż był daleki od stabilizacji. Wywoływało to protesty szczególnie w Stanach Zjednoczonych, gdzie Kongres, z powodów finansowych, domagał się podania terminu zakończenia misji. Prezydent Stanów Zjednoczonych, Bill Clinton, w ramach kompromisu ograniczał amerykański kontyngent w BiH, jednocześnie nie wyznaczając konkretnej daty zakończenia misji i uzależniając wycofanie wojsk od osiągnięcia celów, takich jak: kontynuacja zawieszenia broni, restrukturyzacja policji i sądownictwa, ustanowienie niezależnych mediów, wolne wybory, swobodny powrót uchodźców, a także reformy wolnorynkowe. Sytuację sił pokojowych w Bośni zmienił konflikt w Kosowie, zwracając uwagę na dalszą konieczność zaangażowania na obszarze bałkańskim, jednocześnie wraz z kolejnymi sytuacjami kryzysowymi na arenie międzynarodowej znaczenie tej misji systematycznie spadało, co przejawiało się w redukcji sił do 12 tys. w 2000 r. Wybory w 2000 r., w których sukces odniosła ponadetniczna socjaldemokracja, przyczynił się do przyjęcia bardziej optymistycznych wniosków

⁴⁷ A. Czichos, *Rola Wysokiego Przedstawiciela w kształtowaniu systemu politycznego Bośni i Hercegowiny po 1995 r.*, „Przegląd Geopolityczny” 2020, nr 31, s. 96.

⁴⁸ T. Markiewicz, *Ewolucja systemu politycznego Bośni i Hercegowiny*, [w:] *Bałkany u progu zjednoczonej Europy*, red. P. Czubik, Kraków 2008, s. 193

⁴⁹ A. Czichos, *Rola Wysokiego Przedstawiciela...*, s. 97.

⁵⁰ Ibidem, s. 105.

nt. przyszłości kraju⁵¹. Skutkowało to dalszym ograniczeniem liczebności żołnierzy biorących udział w misji i przekazaniu zadania stabilizacji kraju Unii Europejskiej w ramach misji EUFOR ALTHEA w 2004 r.

Działania Unii Europejskiej na terenie BiH

Względna stabilizacja sytuacji w Bośni i Hercegowinie sprawiła, że misja NATO powoli traciła dotychczasową rację bytu i została zastąpiona w 2004 r. misją EUFOR ALTHEA, łączącą elementy misji cywilnych oraz monitorujących z operacjami wojskowymi, działając z mandatu Rady Bezpieczeństwa ONZ. Wspólnota Europejska była aktywna na ternie Bałkanów jeszcze w trakcie wojny w Jugosławii, prowadząc działania dyplomatyczne, a w 1991 r. rozpoczęła funkcjonowanie misja obserwacyjna ECMM, monitorująca rozwój sytuacji politycznej i przepływ uchodźców⁵². Dużą aktywnością wykazywała się także Unia Zachodnioeuropejska (UZE) pełniąca od czasów traktatu z Maastricht rolę zbrojnego ramienia UE. UZE uczestniczyło w natowskiej operacji „Sharp Guard” na Morzu Adriatyckim, a w latach 1994–1996 w misji policyjnej w Mostarze. Integracja w ramach UE wymuszała jednak konieczność większego zaangażowania poza swoimi granicami i stworzenia własnego efektywnego systemu bezpieczeństwa niezależnego od Stanów Zjednoczonych⁵³. Wojna w Kosowie oraz spory pomiędzy stroną rosyjską a amerykańską uwydatniły konieczność głębszych zmian w tym zakresie. W 1999 r. w Helsinkach ustanowiono Europejską Politykę Bezpieczeństwa i Obrony. Traktat nicejski dokonał reform mających usprawnić unijną politykę w obszarze bezpieczeństwa, a dotychczasowe struktury zostały zreformowane, ustanawiając Komitet ds. Bezpieczeństwa (PSC), Komitet Wojskowy Unii Europejskiej (EUMC) oraz Sztab Wojskowy UE (EUMS). Na potrzeby operacji ustanowiono, poziom polityczno-strategiczny, wojskowo-strategiczny, operacyjny i taktyczny. Prowadzenie operacji reagowania kryzysowego było możliwe dzięki porozumieniu Berlin Plus, pomiędzy NATO i UE, udostępniających zasoby i informacje Sojuszu dla Wspólnoty Europejskiej⁵⁴. Podjęcie takiej inicjatywy przez Unię Europejską było wyrazem jej coraz większych ambicji w kwestii odgrywania znaczącej roli międzynarodowej, co zostało podkreślone w europejskiej strategii bezpieczeństwa Javiera Solany z 2003 r., zwracającej uwagę na stworzenie sys-

⁵¹ *Bosnia's Municipal Elections 2000: Winners and Losers*, <https://www.refworld.org/reference/countryrep/icg/2000/en/21538> [dostęp: 12.11.2024].

⁵² M. Bjarnason, *The War and War-Games...*, s. 74.

⁵³ A. Jagiełło-Szostak, M. Piwińska, *Budowanie pokoju na Bałkanach na przykładzie operacji zarządzania kryzysowego EUFOR Althea w Bośni i Hercegowinie*, „Wschodnioznawstwo” 2017, nr 11, s. 374.

⁵⁴ A. Ignaciuk, *NATO i UE wobec zagrożeń hybrydowych – nowe otwarcie we wzajemnej współpracy?* https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/03/37-40_KBN_Ignaciuk.pdf, s. 88 [dostęp: 12.11.2024].

temu szybkiego reagowania, co było szczególnie istotne w przypadku BiH zmagającej się z problemem kruchej stabilności i ryzyka rozwoju islamskiego ekstremizmu. Konsekwencją niespójnej struktury kraju był także rozwój zorganizowanej przestępczości w bliskim sąsiedztwie Unii Europejskiej⁵⁵. Istotne były pilne reformy strukturalne kraju i poprawa sytuacji ekonomicznej. Kwestie ekonomiczne były związane z obietnicą przyszłego członkostwa w Unii Europejskiej. W ramach SAP – Stability and Association Process, UE podpisywała z poszczególnymi państwami porozumienia o stabilizacji i stowarzyszeniu, umożliwiając przyszłe członkostwo w UE. W latach 2000–2006 realizowano program CARDS, będący finansowym wsparciem dla reform i powojennej odbudowy. Konieczne były reformy w zakresie bezpieczeństwa, więc jeszcze przed ustanowieniem misji EUFOR, w BiH rozpoczęła działalność misja policyjna EUBM, mająca na celu stworzenie ogólnokrajowych struktur policyjnych, co było szczególnie naglące w federacji BiH ze względu na silne zdecentralizowanie, gdzie struktury policyjne były podzielone na kantony i podlegały lokalnym ministerstwom spraw wewnętrznych⁵⁶. W przeciwieństwie do misji IPTF, EUBAM był stosunkowo mało liczny, dysponując 500 funkcjonariuszami, a zadanie ograniczało się do aspektów doradczych, monitorowania, nadzoru i kontroli, mając ostatecznie stworzyć wieloetniczne służby porządkowe o wysokim standardzie. Obie misje wzajemnie kooperowały ze względu na podobne założenia. Celem krótkoterminowym EUFOR i unijnej polityki było zapewnienie stabilności w Bośni, średnioterminowym – przekazywanie władzom odpowiedzialności za bezpieczeństwo kraju, a ostatecznym – zapewnienie krajowi trwałej stabilności. Zadania misji dzieliły się także na te o charakterze militarnym i wsparcia⁵⁷. Zadania *stricte* wojskowe polegały na rozbrojeniu oraz kontroli obrotu bronią i amunicją. Misja UE w dużym stopniu kontynuowała zadania misji natowskich, łącznie z patrolowaniem terenu. Z zaangażowanie UE było także widoczne w reformie systemu sprawiedliwości, administracji oraz programie EUSTAR, działającym przy rozminowaniu terenu oraz likwidacji broni. Misja przyniosła niejednoznaczne skutki, pomimo ograniczenia kontyngentu w 2007 r.⁵⁸ Nie udało się uzyskać w pełni zadowalających rezultatów, takich jak stworzenie bośniackiej tożsamości wychodzącej poza podziały etniczne, zapewnienie skutecznego funkcjonowania państwa oraz potencjalnego przyszłego członkostwa w Unii Europejskiej. Sytuacja gospodarcza Bośni także nie uległa poprawie, zmagano się z wyjątkowo wysokim bezrobociem, utrudniającym osiągnięcie stabilizacji. Sukcesem EUFOR była reforma systemu obronnego BiH, skutkująca ostatecznie zjednoczeniem sił militarnych Federacji Bośni i Hercegowiny oraz Republiki Serbskiej. Nie udało się stworzyć scentralizowa-

⁵⁵ J. Knauer, *EUFOR Althea: Appraisal and Future Perspectives of the EU's Former Flagship Operation in Bosnia and Herzegovina*, College of Europe, „EU Diplomacy Papers” 2011, nr 7, s. 7.

⁵⁶ P. Sokołowska, *Bilans działalności misji policyjnej...*, s. 114.

⁵⁷ J. Knauer, *EUFOR Althea: Appraisal...*, s. 14–15.

⁵⁸ Ibidem, s. 11.

nych służb policyjnych, pomimo powołania organów wspierających ich koordynację na poziomie krajowym, co wynikało z silnych podziałów etnicznych⁵⁹.

Obecna sytuacja wewnętrzna BiH działania społeczności międzynarodowej

Porozumienie z Dayton zapewniło kruchy pokój w Bośni i Hercegowinie, gdzie trzy różne narody toczące między sobą wojnę musiały współistnieć w jednym państwie. Znalazło to odzwierciedlenie w zdecentralizowanej strukturze państwa. BiH składa się z Federacji Bośniacko-Chorwackiej, Republiki Serbskiej oraz autonomicznego dystryktu Brčko. Federacja kontroluje 51% powierzchni kraju podczas, podczas gdy Republika Serbska 49%, pomimo że ludność Serbska stanowi 30% populacji kraju. Federacja jest podzielona na 10 kantonów o dużej niezależności od władzy w Sarajewie, które posiadają własne rządy, a w Republice Serbskiej istnieje dużo silniejsza władza centralna⁶⁰. Podział na te dwie główne jednostki administracyjne determinuje sytuację państwa i utrudnia jego sprawne funkcjonowanie. Władza centralna odpowiada za politykę zagraniczną, handlową i monetarną, jednocześnie obie jednostki mają znaczną autonomię w postaci osobnej polityki wewnętrznej, gospodarczej, obronnej, edukacyjnej oraz kulturalnej⁶¹, dysponując równocześnie możliwościami prowadzenia własnej polityki zagranicznej. Administracja rządowa także jest ściśle podzielona według klucza etnicznego, np. w postaci trzysobowej Prezydencji, do której przynależą Bośniak, Chorwat i Serb, a przewodniczący zmienia się rotacyjnie co 8 miesięcy⁶². Prezydencja ma stosunkowo nikły zakres obowiązków, sprowadzający się do akceptacji decyzji parlamentu i mianowaniu dyplomatów oraz rządu. W kwestii władzy ustawodawczej także występuje skomplikowany podział według klucza etnicznego, ogólnokrajowy parlament składa się z dwóch izb parlamentarnych, Izby Reprezentantów liczącej 42 deputowanych, z czego 28 jest wybieranych w federacji, a 14 z Republiki Serbskiej⁶³. Drugą izbą jest Izba Ludowa licząca 15 członków po 5 z każdej nacji. W Radzie Ministrów dwie trzecie ministrów pochodzi z Federacji, a reszta z Republiki Serbskiej. *De facto* trzecią jednostką administracyjną jest Dystrykt Brčko, utworzony początkowo w celu późniejszego arbitrażu pomiędzy Federacją BiH a Republiką Serbską. Podlegał administracji społeczności międzynarodowej do 2012 r. obecnie posiada własny parlament liczący 29 członków, a władze wykonawczą sprawuje burmistrz. Tak

⁵⁹ P. Sokołowska, *Bilans działalności misji policyjnej...*, s. 120.

⁶⁰ A. Czichos, *Rola Wysokiego Przedstawiciela...*, s. 96.

⁶¹ E. Bujwid-Kurek, *Dystrykt Brčko Bośni i Hercegowiny...*, s. 215.

⁶² A. Jagiełło-Szostak, *Kwestie narodowościowe na Bałkanach jako przykład konfliktu cywilizacyjnego – wybrane zagadnienia*, „Zeszyty Naukowe WSOWL” 2013, nr 1(167), s. 30.

⁶³ T. Markiewicz, *Ewolucja systemu politycznego...*, s. 187.

skomplikowany układ polityczny w kraju po wojnie domowej jest trudny do realizacji, jedyną możliwością jest ciągłe zaangażowanie społeczności międzynarodowej w postaci Rady ds. Implementacji Pokoju (PIC) i Wysokiego Przedstawiciela dla BiH (OHR), posiadającego kompetencje w kwestii koordynacji aktywności organizacji międzynarodowych. Pracownikami OHR są międzynarodowi i bosniaccy eksperci oraz przedstawiciele państw wchodzących w skład PIC. BiH jako taki nie posiada jednak konstytucji, rolę tę pełni aneks 4 do porozumienia pokojowego⁶⁴. Jedyną szansę na sprawne funkcjonowanie tego państwa może zagwarantować członkostwo w międzynarodowych organizacjach, takich jak NATO i UE, jednak pomimo pewnych sukcesów na tym polu po 2000 r. (przystąpienie do programu Partnerstwa dla Pokoju czy podpisanie Karty Adriatyckiej mającej koordynować działania państw bałkańskich w akcesji do NATO), BiH wciąż jest paraliżowana przez dysfunkcyjny system polityczny, wpływający również na działania w ramach bezpieczeństwa. Roczny budżet wojskowy Bośni i Hercegowiny na początku 2023 r. wynosił 178 mln dolarów i był jednym z najniższych spośród państw regionu. Siły zbrojne BiH zajmowały 116 lokatę na 145 badanych państw⁶⁵. Działania organizacji międzynarodowych mających na celu budowę sprawnych sił bezpieczeństwa można uznać za nieudane. Podobnie akces do Unii Europejskiej wciąż jest odległy. W 2019 r. Komisja Europejska wskazała kluczowe obszary, które muszą zostać zreformowane, m.in. dotyczące praworządności czy reformy administracji. W grudniu 2022 r. BiH otrzymała status państwa kandydateckiego, lecz kontynuowanie procesu uzależniono od postępów i spełnienia dziewięciu określonych warunków. Pomimo pozytywnej rekomendacji Komisji Europejskiej, Wspólnota Europejska nie dąży w ostatnich latach do przyłączenia kolejnych państw.

Podsumowanie

Pomimo zaangażowania społeczności międzynarodowej, BiH do dzisiaj zmaga się z głębokimi podziałami, narastającymi konfliktami etnicznymi oraz politycznymi, a także niestabilną sytuacją gospodarczą. Stawia to przyszłość tego kraju pod znakiem zapytania. Jego funkcjonowanie jest ściśle zależne od stabilnej sytuacji międzynarodowej, a w obecnych realiach nowej zimnej wojny z Federacją Rosyjską region ten jest szczególnie narażony na odrodzenie się dawnych konfliktów.

⁶⁴ Ibidem, s. 192.

⁶⁵ 2024 *Bosnia and Herzegovina Military Strength*, https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=bosnia-and-herzegovina [dostęp: 12.11.2024].

Bibliografia

Monografie

- Balkany u progu zjednoczonej Europy*, red. P. Czubik, Instytut Multimedialny, Kraków 2008.
- Baumann R., Gawrych G., Kretchik W., *Armed Peacekeepers in Bosnia*, Combat Studies Institute Press, Fort Leavenworth 2004.
- Beale M., *Bombs over Bosnia The Role of Airpower in Bosnia-Herzegovina*, Maxwell Air Force Base 1997.
- Bjarnason M., *The War and War-Games in Bosnia and Herzegovina from 1992 to 1995*, Booksurge Publishing, North Charleston 2007.
- Cody P., *Bosnia-Herzegovina: the U.S. Army's role in peace enforcement operations 1995-2004*, U.S. Department of the Army, Waszyngton 2005.
- Korzeniewska-Wiszniewska M., *Serbia pod rządami Slobodana Miloševicia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
- Miller K., *Deny Flight and deliberate force: an effective use of airpower?* Fort Leavenworth 1997.
- Waldenberg M., *Rozbicie Jugosławii. Jugosłowiańskie lustro międzynarodowej polityki*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005.

Artykuły

- Bujwid-Kurek E., *Dystrykt Brzeczko Bośni i Hercegowiny jako gwarant pokoju i bezpieczeństwa na Bałkanach Zachodnich*, [w:] *Europejska polityka bezpieczeństwa i integracji*, red. K. Budzowski, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2010.
- Czichos A., *Rola Wysokiego Przedstawiciela w kształtowaniu systemu politycznego Bośni i Hercegowiny po 1995 r.* „Przegląd Geopolityczny” 2020, nr 31.
- Gavrić S., Banović D., Barreiro M., *The political system of Bosnia and Herzegovina institutions – actors – processes*, Sarajevski otvoreni centar/Sarajevo Open Centre, Sarajewo 2013.
- Hebda W., *Serbska dominacja polityczna w pierwszej federacji narodów południowosłowiańskich (1918–1941) – zarys problematyki*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2014, t. 42, z. 2.
- Jagiello-Szostak A., Piwińska M., *Budowanie pokoju na Bałkanach na przykładzie operacji zarządzania kryzysowego EUFOR Althea w Bośni i Hercegowinie*, „Wschodnioznawstwo” 2017, nr 11.
- Jagiello-Szostak A., *Kwestie narodowościowe na Bałkanach jak przykład konfliktu cywilizacyjnego – wybrane zagadnienia*, „Zeszyty Naukowe WSOWL” 2013, nr 1(167).
- Jureńczyk Ł., *Iluzoryczne partnerstwo NATO–Rosja w okresie kryzysu i budowy mocarstwowości Federacji Rosyjskiej*, „Świat Idei i Polityki” 2015, t. 14.

- Kiwior W., *Wybrane aspekty sytuacji na Bałkanach po rozpadzie Socjalistycznej i Federacyjnej Republiki Jugosławii*, „Zeszyty Naukowe Ruchu Studenckiego” 2012, nr 2.
- Knauer J., *EUFOR Althea: Appraisal and Future Perspectives of the EU’s Former Flagship Operation in Bosnia and Herzegovina*, „College of Europe, EU Diplomacy Papers” 2011, nr 7.
- Krzak A., *15 lat po Dayton*, [w:] *Przeszłość – Teraźniejszość – Perspektywy. Studia i szkice, Bałkany na przełomie XX/XXI wieku*, t. 1, red. Chmielewski P., Szczesio S. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011.
- Landon J., *CIMIC: Civil Military Cooperation*, [w:] *Lessons From Bosnia: The IFOR Experience* red Wentz L. University Press of the Pacific, Forest Grove 2002.
- Sargent R., *Deliberate Force Targeting*, [w:] *Deliberate Force A Case Study in Effective Air Campaigning*, red. Owen R., Air University Press, Maxwell Air Force Base 2000.
- Smolarek M., *Udział Wojska Polskiego w operacjach pokojowych na Bałkanach*, [w:] *Międzynarodowe operacje pokojowe i stabilizacyjne w polskiej polityce bezpieczeństwa w XX i XXI wieku*, red. D. Kozerański, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2016.
- Szczesio S., *Rola sił pokojowych ONZ w wojnie w Bośni i Hercegowinie (1992–1995) – wybrane zagadnienia*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2018, t. 101.
- Trawczyńska M., *Geneza i konsekwencje konfliktu w Bośni i Hercegowinie w latach 1992–1995*, „Wrocławskie Studia Erazmianskie. Zeszyty Studenckie” 2009, 2.
- Topolski I., *Konflikt zbrojny w byłej Jugosławii jako przejaw braku tolerancji w Europie Środkowowschodniej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K. Politologia” 2001, z. 8.
- Znamierowska-Rakk E., *Idea narodowa w konfrontacji z zamysłami wspólnotowymi. Przykład Jugosławii*, „Kwartalnik Historyczny” 2018, R. 125, nr 2.

Źródła internetowe

- 2024 *Bosnia and Herzegovina Military Strength*, https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=bosnia-and-herzegovina [dostęp: 12.11.2024].
- Bosnia’s Municipal Elections 2000: Winners and Losers*, <https://www.refworld.org/reference/countryrep/icg/2000/en/21538> [dostęp: 12.11.2024].
- The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*, <https://www.ohr.int/dayton-peace-agreement/> [dostęp: 12.11.2024].
- Ignaciuk A. *NATO i UE wobec zagrożeń hybrydowych – nowe otwarcie we wzajemnej współpracy?* https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/03/37-40_KBN_Ignaciuk.pdf s.88 [dostęp: 12.11.2024].

Peacekeeping Missions in Bosnia and Herzegovina and Their Impact on State-Building Processes after the Yugoslav Conflict

Summary

This article examines the involvement of the international community in the conflict in Bosnia and Herzegovina and in the process of state stabilization following the Dayton Peace Agreement of 1995. Particular attention is paid to the evolution of actions undertaken by the United Nations, NATO, and the European Union, from traditional UN peacekeeping missions (UNPROFOR), through NATO's military engagement, to the implementation and stabilization missions IFOR and SFOR. The article highlights the limited effectiveness of classical UN peacekeeping mechanisms in the context of civil war and ethnic cleansing, culminating in the events in Srebrenica. Only NATO's decisive intervention under Operation Deliberate Force led to the cessation of hostilities and created conditions for peace negotiations. Subsequently, the IFOR and SFOR missions focused on the disarmament of the parties to the conflict, control of separation zones, and support for the reconstruction of security structures and civilian administration, with significant participation from Central and Eastern European countries, including Poland. A further stage of international engagement was the assumption of responsibility for the stabilization of Bosnia and Herzegovina by the European Union through the EUFOR Althea mission. These activities included both a military component and support for institutional reforms, particularly in the areas of policing, the judiciary, and public administration. Despite achieving a relative level of security stabilization, it has not been possible to establish fully efficient and integrated state structures. Peace missions in Bosnia and Herzegovina have prevented the renewal of a full-scale armed conflict, but they have not led to lasting social integration or to the complete consolidation of the state. The functioning of Bosnia and Herzegovina remains largely dependent on continued international engagement and on the prospect of integration with the European Union and NATO.

Keywords: Balkans, Bosnia and Herzegovina, EUFOR Althea, IFOR, peacekeeping missions, stabilization missions, NATO, United Nations, SFOR, European Union, UNPROFOR.